

В. БОРБАТА С КОРУПЦИЯТА В СТОПАНСКАТА СФЕРА

Икономиката е една от основните сфери на взаимодействие между държавата и частния сектор. От гледна точка на ресурсите това е сфера, където най-интензивно се преразпределя общественото богатство. Критичните точки на това взаимодействие, т. е. процесите, които имат най-голям потенциал да генерират корупционни практики, са приватизацията, обществените поръчки, вътрешните стандарти на регулиране на бизнеса включително системата на корпоративното управление, данъчното облагане и контролът върху вноса и износа. Липсата на добре работещи и прозрачни механизми в която и да е от тези области генерира корупция, която по силата на законите на икономическия оборот се пренася към всички останали и обикновено засяга цялостната структура на икономическите отношения.

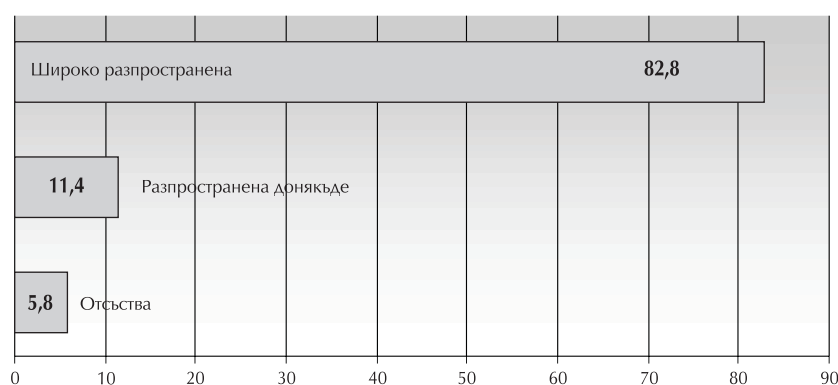
В.1. Приватизация и следприватизационен контрол

В сравнение с 2000 през 2001 г. бяха сключени значително по-малко приватизационни сделки (234 до края на 2001 г. спрямо 589 сделки за предишната година), което се обяснява с обстоятелството, че приватизацията се намира в заключителна фаза. Факторите, които допринасят за **недостатъчната удовлетвореност от приватизацията**, са много, но водещи са особеностите на действащите правила за приватизация и липсата на надежден следприватизационен контрол. Неслучайно сред заявените от новото правителство намерения е и възможността много вече реализирани приватизационни сделки да бъдат проверени. Все пак подобни проверки трябва да се извършват внимателно, при сериозни сигнали за нарушения, а не да се превръщат

в „лов на вещици“, защото отблъскват както чуждестранните, така и местните инвеститори и в крайна сметка биха могли да се превърнат в нов източник на корупционни практики.

Икономическата практика показва, **че процесът на приватизация вече е конституиран два типа интереси, които се обслужват от корупционни практики** и произвеждат един социален слой с мощни икономически

ОЦЕНКИ НА НАСЕЛЕНИЕТО ЗА СТЕПЕНА НА РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА КОРУПЦИЯТА В АГЕНЦИЯТА ЗА ПРИВАТИЗАЦИЯ (%)

Източник: СМК на Коалиция 2000, октомври 2001

възможности:

- Придобиването на активи на по-ниска стойност.
- Използване на печалбата от придобитите активи за придобиване на нови активи.

Ето защо опитът в приватизационните сделки да се наложи общественият интерес (максимална цена, масивни инвестиции, запазване на работни места) много често се оказва неуспешен. Нещо повече, противоречието между обществения и частните интереси кара мнозина да смятат, че интегрирането на допълнителни условия в приватизационната сделка я обезсмисля и генерира единствено възможности чрез корупционни практики да се заобикаля спазването на поетите ангажименти.

От гледна точка на вече реализираните приватизационни сделки може да се каже, че съществуващите механизми осигуряват относително бързо прехвърляне на собствеността; те обаче не дават достатъчни гаранции за точното изпълнение на поетите ангажименти. Масовото прилагане на техниката „преговори с потенциален купувач“, широкото навлизане през последните години на работническо-мениджърските дружества като основни купувачи и плащането чрез компенсаторни записи на свой ред създават множество (често опосредени от корупционни практики) възможности допълнителните ангажименти да бъдат заобикаляни. Поучително в това отношение е развитието през 2001 г. на сделките с авиокомпания „Балкан“, „Плама“ - Плевен и др. За част от тези сделки възникнаха множество (макар и недоказани) съмнения за корупция в допълнение към обстоятелството, че те доведоха до значими загуби за бившия собственик (държавата) и до практическо ликвидиране на някои от съответните дружества като ефективно действащи икономически единици.

Осъщественият продажби на хотели, обособени части от „Слънчев бряг“ АД от Агенцията за приватизация през месец септември 2001 г. чрез търг са **положителен пример за потенциалните възможности при прилагането на търговете като инструмент в приватизацията** (в сравнение с резултатите от прилагането на техниката „преговори с потенциален купувач“).

Много от обявените от новото правителство намерения по отношение на процеса на приватизация са предметени в изготвения *проект за Закон за приватизация и следприватизационен контрол*. В законопроекта са предвидени редица мерки с превантивен антикорупционен характер, някои от които са предлагани многократно от *Коалиция 2000*:

- Възстановяване на единно ръководство на приватизационния процес в лицето на Агенцията за приватизация, което да улесни контрола върху извършването на отделните сделки.
- Възстановяване на принципа на равнопоставеност на купувачите, нарушен досега чрез възможността за преференции за РМД.
- Рязко съкращаване на разплащанията с непарични средства (компенсаторни записи).

- Превръщането на откритите търгове и борсовото предлагане в основни приватизационни методи (преговорите с потенциален купувач практически се изключват от методите за раздържавяване).
- Създаването на специализирана агенция за следприватизационен контрол (с което ще се противодейства на практиката вече приватизирани предприятия да получават неоправдани намаления на задълженията, преразглеждане на клаузите за запазване на работни места и запазване профила на предприятието, отпадане на екологични изисквания и т. н.).
- Създаването на публичен регистър за процеса на приватизация и следприватизационен контрол ще направи процеса по-прозрачен и информацията за сделките - общодостъпна.

Същевременно трябва да се отбележи, че в **проекта има и предпоставки за увеличаване на възможностите и рисковете от корупция**. В най-общ план те са следните:

- Всички въпроси по целесъобразността на условията в приватизационните договори зависят от едноличната преценка и усмотрение на изпълнителния директор на Агенцията за приватизация. Премахнати са възможностите за предприватизационен контрол над действията на изпълнителния директор и подчинените му длъжностни лица на различните етапи от подготовката и сключването на приватизационните сделки.
- Силно са ограничени правата на Надзорния съвет спрямо приватизационните сделки, като те са сведени само до формална преценка по законосъобразност.
- И новият закон не урежда дори основните правила и условия за провеждането на търгове, конкурси и избор на приватизационни посредници и консултанти, а те пак ще се регламентират от наредби на Министерския съвет или от вътрешни правила.
- Липсва уредба на правилата и условията за разваляне на приватизационни договори и за осигуряване на необходимите финансови средства за подобни случаи.
- Отсъства изискване или уредба, а съответно и прозрачни правила на процеса на съгласуване и отразяване на отрасловата, браншовата, социалната и т. н. политика на изпълнителната власт в приватизационните договори.
- Законната уредба на Агенцията за следприватизационен контрол е фрагментарна. Работата на тази агенция всъщност е отразена само в една алинея с няколко думи. Подобни законови празноти в уредбата на органите за контрол и защита на държавните интереси по принцип са предпоставка за корупция.

В допълнение може да се посочи, че предвидените в проектозакона мерки не осигуряват автоматично прозрачност и равнопоставеност в приватизацията. Ако не е налице достатъчно воля за осъществяване на сделките по прозрачен начин, дори конкурсите могат да се превърнат в източник на корупционни практики и облагодетелстване

на определен кандидат-купувач, чрез залагане в процедурата на такива конкурсни условия, които биха могли да се изпълнят само от него. Особено внимание следва да се обърне на събирането на досиетата на вече сключени сделки в новата Агенция за следприватизационен контрол. Прехвърлянето на огромен обем документация от едно ведомство на друго крие риск от „неволно загубване“ на част от документите по определени сделки било с цел прикриване на вече извършени нарушения, било с цел облагодетелстване на конкретни купувачи чрез затрудняване на последващия контрол именно поради липсата на тези документи.

В.2. Условия за бизнес и корупция

Корупция в икономиката съществува и в условията на икономиките в преход, и в условията на работещото пазарно стопанство. Затова **постоянното противодействие на корупцията в стопанската сфера** е (или би следвало да бъде) постоянна задача на правителството и политическата класа. Съществуването на значим сив сектор и голям по обем нерегламентиран внос означава, че в страната освен държавната власт съществува и **втора, паралелна система за управление на стопанството, която контролира около 1/3 от икономическия оборот**. Изградените от тази паралелна власт хоризонтални и вертикални връзки няма да загубят своето значение, когато стопанството на страната придобие статус на функционираща пазарна икономика. И при тези условия през държавния бюджет ще продължат да преминават значителни средства. Ето защо **тезата, че развитието само по себе си ще реши проблемите на корупцията в икономиката, е съдържателно невярна**. *Първо*, защото симбиозата между държавата и частния сектор е изгодна за сивия сектор (паралелната власт) и този интерес съществено ще забавя икономическите преобразувания. *Второ*, утвърдилите се структури на паралелна власт винаги ще се опитват да осигуряват приемственост на създадените връзки на корупция. Контролирайки значима част от икономическия оборот, тази власт разполага с икономическите ресурси да го направи.

В тази връзка трябва да се отбележи **противоречивата практика и на новото правителство по отношение създаването на правила за взаимодействие между бизнеса и държавата**. Обявеното създаване на Съвет за икономически растеж към Министерския съвет с участието на редица представители на едрия бизнес предизвика публична критика преди всичко поради участващите в него представители на бизнеса, част от които са известни с тесните си връзки със сенчестата икономика. Това на свой ред поставя въпроса за изработването на ясни и публично оповестени критерии за участието в подобна структура, както и за нейните функции и статут. Досегашните действия на кабинета отразяват конфликта между политическата платформа на новото мнозинство и икономическите реалности. От една страна, тежкото положение на българското стопанство изисква мобилизиране на всички ресурси, а от друга - главното послание на новото мнозинство за почтеност в политиката и в икономиката е в разрез с опетнената репутация на част от големия бизнес, към който апелира правителството.

В *Бялата книга на БИБА* се отправят критики и към двата правителствени екипа за състоянието на деловия климат в страната. За отсъствие на комуникации с кабинета говорят и чуждите инвеститори, и българският бизнес.

Необходимостта от въвеждане на сигурни пазарни механизми постави на дневен ред въпроса за регулиране на пазара на компенсаторните инструменти като сфера, белязана от множество и злоупотреби, и възможности за корупционни действия при издаването и прехвърлянето на тези инструменти. Поради разпокъсаната правна уредба и наличието на съществени празноти в нея пазарът на компенсаторни инструменти е нерегулиран, непрозрачен и несигурен - не съществуват регистри за адекватно вписване на собствеността и промените върху нея, липсват механизми за формиране на справедлива пазарна цена и за защита на притежателите на компенсаторни инструменти и на всички участници на пазара и т. н. Внесенният в Народното събрание правителствен *законопроект за сделките с компенсаторни инструменти* предлага унифицирана нормативна уредба за издаване, сделки и плащания с компенсаторни инструменти, насочена към въвеждане на: пазарен механизъм за търговия чрез фондова борса, единна и надеждна система за отразяване на собствеността и сделките чрез регистрация в Централния депозитар, кратки срокове и максимално опростени процедури и др. С приемането и прилагането на новата уредба следва да се постигне публичност и прозрачност, сигурност на оборота на компенсаторни инструменти и съответно - рязко намаляване на възможностите за корупция и злоупотреби.

В.2.1. Корпоративното управление и проблемът „търсене - предлагане“ в корупционните взаимоотношения

Докато **търсенето** в корупционните взаимоотношения от страна на представители на администрацията се обуславя най-общо от уредбата на взаимоотношенията между държавата и бизнеса и равнището на обществения морал, то **предлагането** освен от интересите в голяма степен се предпоставя от вътрешната структура и правилата за вземане на решение във фирмите. Уредбата на корпоративно управление, така както тя се прилага във водещите компании по света, съществено редуцира възможностите да се прилагат корупционни практики. Ето защо приложението на подобна уредба на корпоративното управление има силно **антикорупционно въздействие върху предлагането в корупционните сделки**. У нас липсата на адекватна нормативна уредба в тази област, в частност по въпроса за конфликта на интереси, създава широки потенциални възможности за корупционни практики. Търпимостта спрямо нарушаването на изискванията за корпоративно управление е и търпимост спрямо възможностите за проява на корупция.

Тук е мястото да се отбележи, че благодарение на усилията на *Коалиция 2000*, Инициативата за корпоративно управление и най-общо на гражданското общество в България антикорупционните усилия са пряко обвързани с проблемите на законодателството и практиката на корпоративното управление, което безспорно е новост за Централна и Източна Европа. Неоднократно са предлагани мерки за решаване, но и през 2001 г. те не намериха отражение в разработваните закони и нормативни актове и все още остават извън вниманието на законодателната и изпълнителната власт. Подобен пакет от мерки би могъл да включва:

- Ограничаване на участието в няколко управителни органа едно-

временно; като ограничителна мярка може да се препоръча още задължителното разкриване на информация за подобни случаи или да се въведе лимит за максимален брой участия.

- Категорична забрана на държавни служители и представители на държавната власт да участват в управителни органи на частни дружества.
- Въвеждане на институцията „външен директор“.
- Създаването и спазването на ясни правила за разкриване и избягване на конфликти на интереси.

През 2001 година беше подготвен и внесен в Народното събрание правителствен *законопроект за изменение и допълнение на Закона за публично предлагане на ценни книжа*, които засягат изискванията към избора и дейността на членовете на управителните и контролните органи на публичните дружества, задълженията за избягване и съответно за разкриване на конфликти на интереси и въвеждането на фигурата на директор за връзки с инвеститорите. Предлаганите промени са насочени да установят по-високи **професионални стандарти за членовете на управителните органи на акционерните дружества в България и да подобрят комуникацията между инвеститорите и оперативното управление на дружествата**. Логично е да се очаква, че след приемането на подобни текстове и постепенното навлизане на съвременните изисквания за корпоративно управление в българската практика ще се ограничи и периметърът на „предлагането“ в корупционните отношения. Предстоящо е и разработването на *Кодекс на корпоративното управление* в България, чрез който по доброволен път търговските дружества да поемат задължението да прилагат тези изисквания и съответно да дисциплинират бизнеса, така че участието в корупционните практики да стане неприемливо.

Практиката показва, че все още се възприема като нормален фактът, че упражняването на правото на собственост в българските акционерни дружества се осъществява в интерес на мажоритарните собственици и в ущърб на миноритарните собственици; предприятията се отъждествяват с техните мениджъри; практически не съществува разграничаване на сферите на дейност между ръководните органи. Съвременните форми на корпоративно управление предполагат въвеждането на правила и механизми за защита на интересите на миноритарните акционери, ясни правила за разкриване на корпоративна информация и избягване на конфликта на интереси. Съществуването им прави все по-трудно даването на подкупи на чиновници или политици, извършването на нерегламентирани плащания и прикриването на информация за незаконни действия.

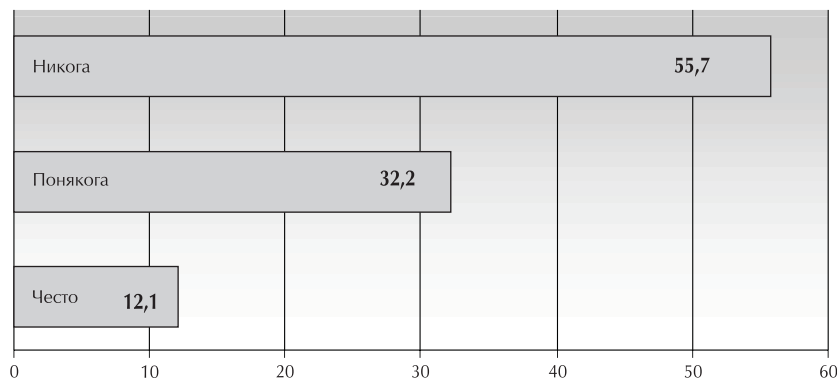
Прилагането на подобни мерки за ограничаване на възможностите за злоупотреба представлява **радикална и последователна реформа на корпоративното управление**, основана на принципите на максимизиране на печалбата на собствениците, ясно разделение на сферите на компетентност и отговорностите на ръководните органи на предприятието.

В.2.2. Корупцията и обществените поръчки

Обществените поръчки представляват сфера на силен корупционен натиск. Техният правен режим се съдържа в *Закона за обществените поръчки* от 1999 г., който не беше обект на законодателни промени през 2001 г., въпреки че прилагането му продължава да поражда критични реакции:

- Недостатъчна **прозрачност** на процедурите по възлагане на обществени поръчки, което е предпоставка за пораждането на корупционни практики.
- Бавни и неефективни **процедури** за обжалване, които често блокират нормалното развитие на процедурата по възлагане на обществени поръчки.
- Липса на **контрол** върху подготовката на търговете, което води до допускане на съществени слабости при изготвянето на тръжната документация и до създаването на условия за неравнопоставеност на кандидатите.
- Стеснено дефиниране на **приложното поле на закона** както по отношение на обектите на обществени поръчки, така и по отношение на лицата, които могат да бъдат възложители по смисъла на закона, което създава предпоставки за неговото заобикаляне.

Оценки за честотата на плащане на допълнителни средства или подкупи във връзка със сключване на договори, спечелване на инвестиционни проекти, получаване на лицензи (%)

Източник: Глобалната конкурентоспособност, Витоша рийсърч и Център за икономическо развитие (изследване на 119 фирми, проведено през февруари 2001 г.)

Наред с проблематичните моменти в прилагането на закона следва да се отбележи, че първите стъпки към осигуряването на по-голяма прозрачност вече са направени. Изграден е *Регистър за обществените поръчки*, като броят на въведените обществени поръчки до края на 2001 г. е достигнал почти 8000.

Критиките по отношение на действащото законодателство в сферата на обществените поръчки намериха из-

раз в разработването на предложения за изменения и допълнения. Към края на 2001 г. са налице 3 нови проектозакона (два на отделни народни представители и един на Министерския съвет). Те са насочени към по-нататъшно хармонизиране с директивите на Европейския съюз и към рационализиране на процедурите и избягване на законовите възможности за корупция и субективизъм. Основните принципи, върху които трябва да се изгради новото законодателство, са:

- Гарантиране на равнопоставеността на всички кандидати.

- Задължение за възложителя да мотивира резултатите от оценяването на предложенията.
- Премахване на възможностите за свободно допълване и изменение на офертите, както и на вече сключени договори.
- По-гъвкав подход при установяване на сроковете в интерес и на двете страни (възложител и кандидат).
- Възможности за сключване на рамков договор за обществена поръчка с изпълнителя за предоставяне на повтарящи се стоки и услуги.
- Осигуряване на допълнителни предпоставки, гарантиращи прозрачността на процеса.

В.2.3. Държавно регулиране

Един от главните проблеми на корупцията, свързан с регулирането на икономическите отношения, е практиката на т.нар. **лицензионни и разрешителни режими**. Развитието в тази област през 2001 г. се свежда главно до изразените намерения и от двете български правителства да се ревизира съществуващата нормативна база. Голяма част от държавните агенции са въвличени в процеса на издаване на лицензи (около 1/3), но държавните органи не могат да определят точния брой на тези режими (оценките варират между 450 и 526). Големият брой закони, които въвеждат или отменят съответните режими, не създават съществени препятствия за различните агенции, които, използвайки различни нормативни процедури, на практика могат да модифицират съществуващите и дори да въвеждат нови режими.

Отношението към подобен тип регулация продължава да бъде доста **противоречиво**:

- Като форма на държавен контрол лицензионните режими са един от начините за редуциране на корупцията чрез пряк (административен) контрол върху стопанската дейност.
- Същевременно обаче именно поради начина на контрол (осъществява се пряк контрол, който защитава обществен интерес, но противостои на частния, който е обект на контрола) лицензионните режими сами по себе си генерират значими икономически интереси да бъдат заобикаляни, като се използват корупционни практики. Наличието на корупционни практики на свой ред генерира нуждата от засилване на контрола и въвеждане на нови процедури и т. н.

Основната причина за възникването на подобна възходяща спирала на контрола е, че държавната намеса в тази сфера не въвежда **механизми за координация на интересите между участниците в икономическия процес, а механизми, чрез които администрацията налага своята воля** над стопанските субекти. По този начин интересите се преструктурират така, че вместо да се съобразяват с нуждите на своите контрагенти, стопанските субекти се съобразяват с нуждите на администрацията. В същото време администрацията допълва своята стратегия с идеологията, че ако държавата не се намеси

в регулирането на даден процес, рискът този интерес да се развие в посока противоположна на обществения интерес нараства значително.

Присъединяването на България към Европейския съюз прибавя **друг тип трудности** при търсенето на решение на проблема за лицензионните режими: изискванията на директивите и регламентите на ЕС показват, че т. нар. лицензионни режими в страните членки не са по-малко от действащите в България. **Проблемът не е толкова в наличието и броя на режимите, а в тежката, бюрократизирана, лошо организирана и създаваща възможност за корупция практика на тяхното прилагане.** Проблемът много режими се очерта като проблем за това, как администрацията, вместо да началническа над гражданите и организациите, да ги обслужва, и то на „едно гише“. Като правило в ЕС и в Северна Америка получаването на лиценз е един рационален и бърз процес, при който лицензиращият и лицензируваният могат дори да не се срещат на живо (а например чрез Интернет). Общественият интерес се защитава чрез принципа и практиката на задължителния последващ контрол и неотменното налагане на строги парични санкции (в някои случаи квалифицирани като измама) и на наказателна отговорност.

Действащата в настоящия момент нормативна уредба отразява посочените по-горе противоречия и създава значителни условия за корупция:

- Практически е възможно произволното въвеждане на разрешителни и лицензионни режими - не само чрез закони, но и чрез подзаконови актове (например наредби); възможно е запазването на съответните режими даже след като законът, предизвикал въвеждането на режима, е отменен.
- Липсват ясно формулирани изисквания спрямо самите разрешителни и лицензионни режими.
- Съществуват противоречия в изискванията на различните режими, липсва хоризонтална координация по отношение на правомощията на различните държавни органи.
- Допустимо е определянето на съдържанието на даден режим и контролът за неговото прилагане да се правят от едно и също ведомство.

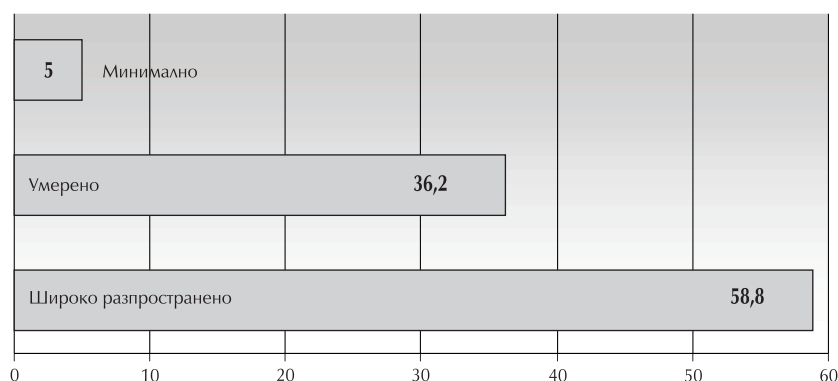
С цел опростяване на нормативната уредба на икономиката очевидно е необходимо да се регулира самото въвеждане и налагане на разрешителни и лицензионни режими. **Нови режими би следвало да се въвеждат само със закон** при наличието на важни държавни или обществени интереси, и то само тогава, когато целевият ефект не може да се постигне по друг начин. Държавата би следвало да упражнява своите регулативни пълномощия не за да контролира индивидуалните стопански субекти. Тя би следвало да им осигури равнопоставеност, при което всеки, съобразявайки се със своите интереси, ще контролира останалите.

В.2.4. Данъчни закони и сива икономика

Съществуването на сивата икономика е пряко зависимо от наличието на корупционни връзки между бизнеса и данъчната администрация. Един от факторите, които обуславят интереса чрез корупционни практики да се заобикалят данъчните тежести, е съотношението между спестените по този начин средства и цената, която трябва да бъде платена, за да стане възможно това спестяване на данъци. Текущото равнище на доходите в страната показва, че за малките данъкоплатци цената и спестеното са равни или поне близки. При по-високите доходни категории и особено при корпоративните данъци цената е несравнимо по-малка от спестените суми. Това създава **силен икономически интерес данъчните закони да бъдат заобикаляни, като се използват корупционни практики**. Размерът на сивия сектор (по различни оценки той варира в интервала 27-35% от БВП) показва, че заобикалянето на данъчните закони е масово явление. Стига се до парадокса, че в условията на недостатъчна събираемост неизрядните платци (по-заможните икономически субекти) живеят за сметка на добросъвестните данъкоплатци (понижкоплатените слоеве от населението).

От казаното следва, че не **размерът на данъците**, а тяхната **структура и процедурите по данъчно облагане** са тези, които определят каква част от законните стопански дейности ще бъдат извършвани в съответствие с данъчните закони. България е една от страните със средно равнище на данъчна тежест, но въпреки това тя се възприема като твърде сериозна поради ниското равнище на доходите на население

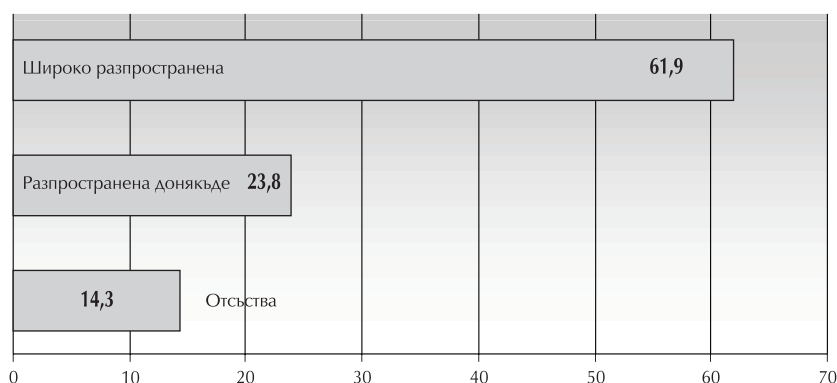
ОЦЕНКИ НА БИЗНЕС ЕМИТА ЗА РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО НА ИЗБЯГВАНЕТО НА ПЛАЩАНЕТО НА ДАНЪЦИ (%)

Източник: Глобалната конкурентоспособност, Витоша рисърч и Център за икономическо развитие (изследване на 119 фирми, проведено през февруари 2001 г.)

нието и общата слабост на частния бизнес. Стремешът към изграждане на данъчна система с добре изявиени стимулиращи и социални функции е предизборен приоритет на всяко правителство, но при хармонизиране с обективните икономически показатели резултатът най-често е ограничен. Стремешът да се реструктурират данъците, като се **увеличават косвените данъци и намаляват преките данъци**, е стъпка, която в перспектива ще осигури по-висока събираемост на данъците, намаляване на дела на сивия сектор и която съдържа значим антикорупционен потенциал.

Не може да не се отбележи фактът, че от няколко години данъчната администрация е в процес на модернизация. През 2001 г. бяха извършени **множество промени в организацията на работата на данъчните власти, които могат да се определят като положителни**, тъй като стратегическата цел, която се преследва, е както да се гарантира

Оценки на населението за степента на разпространение на корупцията в данъчните служби (%)

Източник: СМК на Коалиция 2000, октомври 2001

изпълнението на приходите на бюджета, така и да се стимулира доброволното плащане на данъчните задължения.

В.2.5. Корупция и контрол върху вноса

Отвореният характер на българската икономика, в която между 65% и 75% от brutния вътрешен продукт преминава през вноса и износа, определят ключовото значение на сивите и контрабандните канали. В резултат на това **и през 2001 г. българските митници са един от основните механизми за преразпределяне на националното богатство.** За мащабите на това преразпределяне можем да съдим от изследванията на Коалиция 2000, според които въпреки свиването на сивите и контрабандните канали през периода 1998-2000 г. 25-35% от вносно-износната стопанска дейност преминава през незаконни схеми.

През 2001 г. състоянието на сивия внос и контрабандата в страната се обуславя от две противоположни тенденции. От една страна - постоянно **увеличаване на легалния внос на масови стоки, полуфабрикати и суровини.** Основен фактор за това положително развитие е нарастващото присъствие в страната на големите вериги хипермаркети като „Метро“, „Билла“, „Рамстор“ и веригите супермаркети („Фантастико“, „Оазис“ и др.). В същата посока въздейства и поведението на много от световните многонационални компании, които продължиха да навлизат на българския пазар (пряко или чрез определяне на един вносител за българския пазар).

От друга страна, през 2001 г. бе регистрирана тенденция за **увеличаване на натиска върху граничните контролни служби за пропускане на незаконен и полузаконен внос и износ на стоки** (за разлика от първите години на прехода, когато контрабандата доминираше, след 1998 г. преобладаващите нарушения са свързани с явления като внос по занижени цени, използване на неверни номенклатури и др.). Предпоставка за този нараснал натиск бяха **значимите промени във вътрешния пазар** на страната:

- **Свиването на продажбите** при част от масовите и луксозните стоки поради влошаващото се икономическо състояние на домакинствата.

- **Промените в структурата на продажбите**, обусловени от навлизането на големите вериги хипермаркети и супермаркети, изтласка от пазара част от установилите се до този момент участници в структурата „голям вносител - склад на едро - продавач на дребно“.

Притиснати и от свитото потребление, и от конкуренцията на веригите, някои вносители и търговци на едро започнаха отново да прибегват до каналите за „евтина стока“, а това доведе до ново интензифициране в прилагането на паралелни схеми за внос и износ.

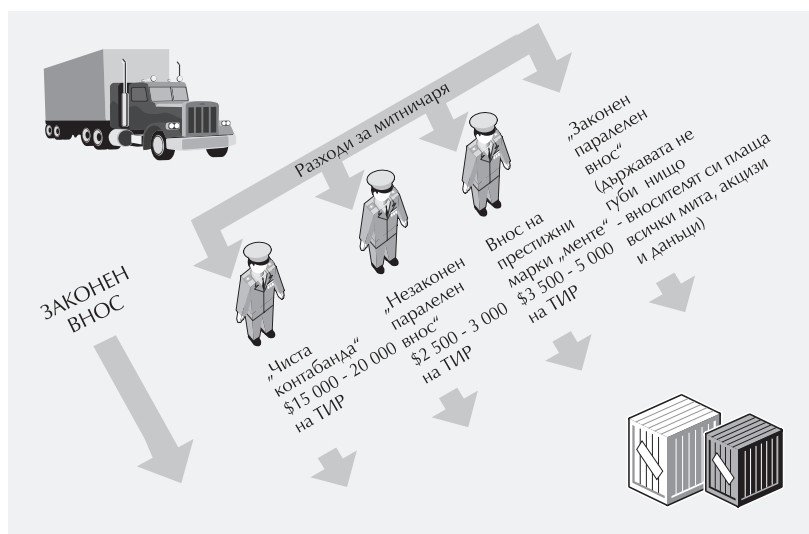
За разлика от предходни години през 2001 г. **състоянието и функционирането на митниците бе съществено повлияно от парламентарните избори през юни**. Годината започна със смяна на ръководствата на петте най-големи митнически бюра, премина през конфликтите около новия директор на агенцията - Емил Димитров, и завърши с наемането на английската фирма „Краун ейджънтс“ със задача да реформира митниците. Политическите промени имаха разнопосочно въздействие:

- Постоянните персонални промени доведоха до „разпадане“ на стари схеми за незаконен внос и износ и сериозно затрудниха контрабандата и паралелния внос-износ.
- Хаосът и страхът сред ръководните кадри на митническата администрация „скъсиха хоризонта“ на редовия митничар и той започна работи със „сивите вносители“ за своя сметка, следвайки принципите да се направи „последен удар“ преди вероятното уволнение или „последната услуга“, за да си осигури след това работа извън системата.

Особено интензивен в това отношение беше периодът, когато и за митническата администрация, и за нарушителите стана ясно, че изборите ще доведат до промени. Именно тогава според оценки на експерти и вносители наново се отвориха още три канала - Варна, Бургас и Капитан Андреево. Може да се твърди, че **до края на август бе наблюдаван „интензивен внос“ на стоки, обмитявани по силно занижени цени**. Според оценки на Коалиция 2000 запасяването със стоки през летните месеци бележи

ръст близо 200% в стойностно изражение в сравнение със същия период от предишни години. Един емблематичен пример в това отношение са данните за вноса на алкохол. Според оценки на големите

СХЕМИ НА КОНТРАБАНДЕН И ПАРАЛЕЛЕН ВНОС

ръст близо 200% в стойностно изражение в сравнение със същия период от предишни години. Един емблематичен пример в това отношение са данните за вноса на алкохол. Според оценки на големите

международни вносители в края на 2000 г. българският пазар е почти европейски с 10% сив внос, а в средата на 2001 г. отново почти 50% от внесените алкохол е със сив произход.

Възроди се и един стар феномен, характерен за периода 1997-1998 г.: от средата на април 2001 г. очакването за политическа промяна доведе до **възстановяването на практиката на „откупуване“** на длъжности (там, където не са налице политически протекции) както от страна на отиващите си, така и от страна на новите началници. Скандалът в Русе от началото на ноември 2001 г. за първи път показва на широката публика измеренията и мащабите на откупуването на митническите постове.

Събитието, предизвиквало най-противоречиви оценки през 2001 г., бе **промяната в ръководството на Агенция „Митници“** след парламентарните избори. Кадровите промени и преди всичко големият брой освободени митнически служители предизвикаха силна негативна реакция. Според критици на новия директор на Агенция „Митници“ под негово ръководство поради масовите уволнения и хаоса в работата на митническите служби приходите са спаднали драстично (между 15-30%). Аргументът за „масовите уволнения“ обаче следва да се преценява внимателно. В сравнение с уволненията през 1997 г., когато са освободени 377 митничари и началниците на всичките 16 районни митници, за периода август-декември 2001 г. са сменени 258 души. В същото време информацията, предоставяна от ръководството на Агенция „Митници“, показва ръст на приходите за периода септември-ноември (според различни публикации между 6% до 30%). За съжаление **цялостната оценка за работата на българските митници след август 2001 г. е силно затруднена от липсата на обективна информация.** В страната все още не е създадена система, която да отчита какви са разликите между декларираните приходи от митниците и реално постъпващите приходи в държавния бюджет. Също поради липса на информация методът „огледална статистика“ може да бъде приложен не по-рано от началото на 2002 г.

* * *

На фона на обществената важност на проблема корупция антикорупционните инициативи в областта на икономиката през 2001 г. могат да се оценят като **скромни** (по-малко интензивни, отколкото би съответствало на политическите приоритети на страната), а техният ефект като **умерено положителен** (налице е известен прогрес и положителни примери в различни области на икономиката, но все още не е постигнат необходимият прелом). Данните от СМК на *Коалиция 2000* показват, че интензитетът на различните типове корупционни практики в стопанската сфера е относително стабилен. През 2001 г. и за политическия елит на страната, и за представителите на бизнессредите е ясно, че корупцията е сред приоритетните проблеми в икономическия дневен ред на страната, че решаването на този проблем не търпи отлагане и всъщност това предполага практическо въвеждане на модерните стандарти на устройство на социалния и икономическия живот.